

Hófehérke, hangtörvény és német szótár

Idén 150 éve, 1863. szeptember 20-án hunyt el Jacob Grimm, az a mesegyűjtő, nyelvtörténész, szótárszerkesztő, akinek a neve összetartja a címben lévő három fogalmat. Azért nem olyan egyszerű a helyzet, mert ez a zseni tulajdonképpen kettő, hiszen öccsével, Wilhelm Grimm-mel közösen hozták létre a páratlanul nagy, három pilléren nyugvó életművet. Jacob 1785-ben született a Frankfurttól nem messze található Hanau-ban, öccse három évvel később, 1786-ban látta meg a napvilágot. A neves magyar nyelvész, Riedl Szende a Magyar Tudományos Akadémián 1873-ban tartott Jacob Grimmet méltató emlékszévében elmondta, hogy a család őt testvére közül e két fiú szerette egymást legjobban, egyforma ruhában jártak, egy szobácskában laktak, egy ágyban aludtak, és az első oktatást is együtt nyerték.

A két testvér a világirodalmi jelentőségű népmesegyűjteményét két kötetben 1812–1814-ben adta ki *Kinder- und Hausmärchen* (Gyermek- és házi mesék) címmel, amelyet szintén két kötetben 1816–1818-ban követt a *Deutsche Sagen* (Német mondák) gyűjtemény. A népmesék az elmúlt kétszáz évben mélyen beleivódtak az európai kultúrába, gyermekek sok-sok nemzedéke nőtt fel hallgatva a *Hófehérke*, a *Hamupipőke*, a *Piroska és a farkas*, a *Bab-szem Jankó* és a *Csipkerózsika* sokszor vérfagyasztó történetét. Magyarul először 1861-ben jelentek meg a mesék, hogy aztán napjainkra kisebb-nagyobb átdolgozásokkal közel 300 kiadást éljenek meg.

A 18. század végére India gyarmatosításával kapcsolatban megkezdődtek az ind nyelvek, nevezetesen a szanszkrit vizsgálata. Ekkor a kutatóknak feltűnt, hogy mind a hangrendszer, mind az alaktan, és különösen a szókinccs terén meglepő hasonlóságok mutatkoznak a szanszkrit, az ógörög, a latin és sok ma is beszélt germán és szláv nyelvek között. A szisztematikus nyelvhasználat, a rokonítás aprólékosan, tudományos keretek között folyt. Az összehasonlító nyelvészek kezdettől fogva ábrándoztak olyan törvényekről, képletekről, mint például a matematikában Püthagorasz tétele. Jacob Grimmnek sikerült először olyan hangtani törvényszerűséget felfedeznie, amely az egész in-

doeurópai nyelvcsaládot érinti, és ráadásul roppant tetszetős, áttekinthető és meggyőző képletté lehet alakítani. Grimm a német nyelv mellett a többi germán nyelvet (hollandot, angolt, dán, svédet stb.) tanulmányozva rájött, hogy ezeknek a nyelveknek a hangrendszerének a változása igen erős tendenciát mutat. Csak elnagyoltan egyetlen tendencia: az ősi indogermán *b*, *d* és *g* zöngés hangok a modern nyelvekben *p*, *t* és *k* zöngétlen hangokká fejlődtek. Például a latin *duo* (kettő) szó az angolban *two* lett, míg a latin *labium* (ajak) szó az angolban *lip* szóvá változott. A hangrendszernek ezt a tendenciaszerű változását, hangeltolódását ma is Grimm-törvénynek hívják.

A Grimm testvérek legnagyobb vállalkozása a Német szótár (*Deutsches Wörterbuch*) szerkesztésének elindítása volt. Az első kötet 1852-ben jelent meg. A két testvér életében (Wilhelm bátyja előtt négy évvel, 1859-ben halt meg) csak négy kötet látott napvilágot, és így az E betűig jutottak csak el. A monumentális szótársorozat utolsó, 32. kötete az első kötet megjelenését követően 108 évvel később, 1960-ban

hagyta el a nyomdát. A németek számára olyan fontos volt a szótár, hogy még a hidegháborús időkben is a keleti és a nyugati országgrész együttműködésével készült és fejezték be. A 19. század közepén a testvéreket nemzeti érzések és pedagógiai célok vezették a szótár elindításában, fel kívánták mutatni a németeknek nyelvük gazdagságát, és elő kívánták segíteni a szétagolt németiség egységesítését. A *Deutsches Wörterbuch* 350 000 német szó történetét mutatja be az 1400-as évektől napjainkig. A szavak között a köznyelv szavain kívül nyelvjárási szavak, ősi mesterségek szakszavai és meglepő módon „csúnya” jelentésűek is vannak. A szótár idézetekkel gazdagon illusztrálja az egyes szójelentéseket. A sorozat összesen 34 000 oldal terjedelmű. Ma már CD formában is kapható, és interneten is elérhető (<http://dwb.uni-trier.de/de/>) ez a gazdag kincsésbánya.

A Grimm testvérek *Deutsches Wörterbuch*ját lapozva eszünkbe ötlük, hogy *A magyar nyelv nagyszótárának* még csak 4 kötete jelent meg, amelyek az A és a B betűvel kezdődő szavainkat tartalmazzák.

